

SUOMEN JA NEUVOSTOLIITON SALAISET KESKUSTELUT ENNEN TALVISOTAA

(Seuran vuosikokouksessa 7. 4. 1975 pidetty esitelmä)

Dosentti, Valtiotieteen tohtori J S u o m i

Vaikka talvisodan syttymisestä onkin kulunut jo enemmän kuin kolme vuosikymmentä, ei se silti ole menettänyt ajankohtaisuuttaan. Sen syntyyn palataan yhä uudelleen ja uudelleen. Sodan syitä eivät ole pyrkineet selittämään ainoastaan historioitsijat vaan myös poliitikot. Lausutuissa käsityksissä on havaittavissa selvä kahtiajako: näkökulmasta riippuen sota on nähty joko väistämättömänä kohtalona tai taitamattoman ulkopoliitiikan hedelmänä. Jälkimmäisen käsityksen kannalla olevien mielestä sodan välttämiseksi olisi ollut tiettyjä edellytyksiä; edellisen näkemyksen edustajat sen sijaan pitävät tapahtunutta historiallisen kehityksen ja olosuhteiden tuloksena.

Olisiko talvisota sitten ollut vältettävissä? Tämän kysymyksen selvittämiseksi on palattava ajassa taaksepäin. Vaikka sotaan johtaneen kehityksen alkupisteen määrittäminen onkin aina väistämättä enemmän tai vähemmän mielivaltaista, on tuskin kuitenkaan syytä ulottaa selitysten etsimistä — kuten eräät tutkijat ovat tehneet — aina Pietarin kaupungin perustamiseen asti. Sen sijaan Tarton rauhanneuvotteluja voidaan jo hyvällä syyllä pitää mielekkäänä lähtökohtana.

Suomi muodosti Tartossa saavuttamiensa sotilasmaantieteellisten etujen jälkeen pysyvän uhan Neuvostoliiton tärkeimpiin teollisuus- ja

kauppakeskuksiin kuuluvalla Leningradille. Tämä oivallettiin myös Suomessa, jopa niissä piireissä, jotka suhtautuivat itäiseen naapuriin vieroksuvasti. Valtakuntien välinen maaraja kulki vain noin 30 km:n päässä Leningradista, ja lisäksi Suomi hallitsi kaupunkiin johtavaa meritietä Suomenlahden saarilta. Erityisen vaaranalaiseksi Leningradin asema olisi muodostuva siinä tapauksessa, että Suomi sallisi aluettaan käytettävän jonkin suurvallan Neuvostoliittoon suuntautuvan hyökkäyksen tukialueena. Tällainen pelko ei ollut suinkaan aiheeton, sillä olihan Suomi jo vuosina 1919 ja 1920 luovuttanut satamiaan Itämeren alueella Neuvosto-Venäjää vastaan operoivan brittilaivaston käyttöön.

Kaksikymmen- ja kolmekymmenlukuilla Neuvostoliitto teki useita yrityksiä läntisen sivustansa — siis myös Suomen vastaisen rajansa — varmistamiseksi aluksi länsivaltoja, myöhemmin yhä korostetummin Saksaa vastaan. Tässä tarkoituksessa neuvostohallitus ehdotti reuna-
valtioille ja Suomelle erilaisia sopimusjärjestelyjä saaden kuitenkin useimpiin esityksiinsä torjuvat vastaukset.

Toistuvat epäonnistumiset turvallisuuspyrkimyksissä ja jatkuvasti voimistuvan Saksan yhä ilmeisempi aggressiivisuus johtivat 1930-luvun puolivälin jälkeen siihen, että Neuvostoliitto lähti etsimään ratkaisua aivan uudelta pohjalta. Ensimmäiseksi käännettiin Suomen puoleen, jota pidettiin Kolmannen valtakunnan ja sen myötäilijän Puolan de facto -liittolaisena ja tästä syystä maantieteellisen asemansa vuoksi suorastaan vaarallisena.

Kyösti Kallion neljännen hallituksen ulkoministerin Rudolf Holstin helmikuussa 1937 Neuvostoliittoon tekemä virallinen vierailu — ensimmäinen laatuaan muuten — soi neuvostojohdolle oivan tilaisuuden kertoa suoraan Suomen ulkoministerille, miten uhkaavana tilanne Kremlissä koettiin, ja mikä merkitys Suomella nähtiin olevan Neuvostoliiton turvallisuudelle.

Viestin toimitti perille puolustusasiain kansankomissaari, marsalkka K J Vorosilov. Sen ytimen muodosti toteamus, ettei suomalaisten halu toteuttaa rauhanomaista ulkopoliittikkaa ja ylläpitää hyviä suhteita Moskovaan vielä taannut rauhan säilymistä Pohjois-Euroopassa. Sen vuoksi neuvostohallituksen tulisi saada edes jonkinlainen vakuutus siitä, miten Suomi tulisi menettelemään, jos jokin kolmas valtio ts Saksan ryhtyisi lupaa kysymättä käyttämään sen aluetta aloittaakseen sotatoimet Neuvostoliittoon vastaan.

Holstilta puuttuivat kaikki viralliset valtuudet lausunnon antamiseen. Näin ollen hän saattoi esittää ainoastaan oman käsityksensä. Sen mukaan Suomen puolueettomuuspolitiikan noudattamisesta tekemää päätöstä ei voitu käsittää muuten kuin siten, että Suomi tulisi Vorosilovin tiedustelemassa tapauksessa pitämään jokaista alueelleen tapahtunutta tunkeutumista vihamielisyyden eleenä, etenkin jos sen

ilmeisenä seurauksena olisi maan joutuminen suurvaltain väliseksi taistelutantereeksi.

Virallinen vahvistus Holstin esittämälle saatiin muutamaa viikkoa myöhemmin, kun uudeksi presidentiksi valittu Kallio vakuutti virkaanastujaistilaisuudessaan Suomen tulevan puolustautumaan jokaista suverenisuuden loukkausta vastaan.

Neuvostoliiton toivoman vakuutuksen muotoa ja sisältöä ei ollut tarkemmin määritelty. Ne oli jätetty Suomen ulkoasiainjohdon mietittäviksi. Juuri tässä piili seuraavien vuosien käsityserojen perimmäinen syy. Vallinneissa oloissa neuvostojohto oli valmis tyytymään toistaiseksi Holstin Vorošiloville antamaan vastaukseen, etenkin kun Suomen eräiden samanaikaisten sisäpoliittisten ratkaisujen katsottiin ennakoivan poliittista suunnanmuutosta Neuvostoliiton toivomaan suuntaan. Tämä ei kuitenkaan merkinnyt sitä, että neuvostohallitus olisi luopunut odottamasta pyytämäänsä vakuutusta saatikka, että se olisi katsonut jo saaneensa sen. Päinvastoin Suomen toivottiin esiintyvän tässä suhteessa omin ehdotuksin, ja maiden välisten suhteiden nopean lämpenemisen perusteella tämän odotettiin tapahtuvan varsin pian.

Suomen taholta ei kuitenkaan esitetty mitään uusia vakuutuksia, ja kaikesta päättäen niitä ei edes aiottu esittää. Annettuja selityksiä pidettiin riittävinä, etenkin kun Helsingissä uskottiin Suomen pohjoismaisen suuntauksen ja siihen olennaisesti liittyvän puolueettomuuden samoin kuin maan rauhantahdon ja halun ylläpitää hyvää naapuri-sopua — ts juuri sen, mitä Vorošilov oli luonnehtinut vakuutena merkityksettömäksi — tekevän Neuvostoliiton pelkäämän kauttahyökkäyksen mahdottomaksi.

Toivotun vakuutuksen viipyminen heijastui pian idänsuhteiden kehitykseen, joka ei seurailutkaan Holstin vierailua seuranneen suoja-tien viitoittamaa tietä. Mutta vaikka suhteet eivät kehittyneetkään keväällä ennakoituun suotuisaan suuntaan, Moskova suostui siitä huolimatta odottamaan Suomen aloitetta toista vuotta. Saksan maaliskuussa 1938 suorittama Itävallan valtaus pakotti sen kuitenkin tekemään uuden yrityksen omapäiseksi osoittautuneen pienen naapurin suostuttelemiseksi.

Anschluss repäisi ensimmäisen aukon Saksan ja Neuvostoliiton väliseen puskurivyöhykkeeseen. Ei tarvittu paljonkaan mielikuvitusta tapahtuneen yhdistämiseksi Hitlerin Mein Kampfissa viitoittamaan idänmarssiin. Merkitsihän valtaus Kolmannen valtakunnan strategisen aseman huomattavaa paranemista: Wienin ansiosta portti Kaakkois-Eurooppaan oli avoinna. Samalla Saksan voimat saartoivat kolmelta taholta Tšekkoslovakiaa, jonka sorruttua tie olisi auki aina Hitlerin osoittamaan Ukrainaan asti. Kaiken lisäksi välivyöhykkeellä sijaitsevat pienet valtiot julistivat entistä tarmokkaammin puolueettomuuttaan,

minkä voitiin katsoa palvelevan Saksan etuja tehdessään hyökkäysten paikallistamisen mahdolliseksi.

Suomen suhteen Neuvostoliitto teki uuden yrityksen huhtikuussa 1938. Neuvostoliiton Helsingin-lähetystön toiselle sihteerille Boris Jartseville annettiin tehtäväksi hankkia suomalaisilta pikainen vastaus Vorošilovin esittämään pyyntöön sekä kehittää Moskovassa edellisen vuoden helmikuussa aloitettua toimintalinjaa.

Jartsev kävi huhtikuussa useita salaisia keskusteluja sekä ulkoministeri Holstin että pääministeri Cajanderin kanssa. Hänen esittämänsä ydin oli pyyntö, että Suomi antaisi Neuvostoliitolle ”garantiat” siitä, ettei se tulisi auttamaan Saksaa sodassa Neuvostoliittoa vastaan, vaan päin vastoin pysyttäytymään sodan ulkopuolella ja vastustamaan saksalaisten mairinnousua, missä Neuvostoliitto tulisi tarjoamaan sille kaikkea mahdollista taloudellista ja sotilaallista apua sitoutuen sodan päätyttyä vetämään joukkonsa Suomesta. Ehdotustaan lähetystösihteerin perusteli toteamalla neuvostohallituksen olevan ehdottoman vakuuttunut siitä, että Kolmannella valtakunnalla oli laajoja hyökkäysaikeita Neuvostoliittoa vastaan samaten kuin siitä, että niitä toteutettaessa Saksan armeijan äärimmäinen vasen sivusta tulisi suorittamaan mairinnousun Suomeen ja operoimaan sen alueelta Neuvostoliittoa vastaan. Tämän lisäksi Jartsev korosti Moskovan pelkäävän suomalaisten äärioikeistolaisten vallankaappausta, joka veisi Suomen ulkopoliittikan Saksan valvontaan, jolloin lopputulos olisi sama.

Käydyt keskustelut eivät kuitenkaan johtaneet minkäänlaisiin tuloksiin. Suomen taholta ei esitetty eikä kaikesta päättäen aiottu esittää minkäänlaisia ehdotuksia garantioiden suhteen. Kaikki viittaa siihen, että jo aikaisemmin annettuja selityksiä pidettiin riittävinä ja ettei Jartsevin suorittamaan pelinavaukseen ja hänen tehtävänsä kiireellisyteen suhtauduttu läheskään kyllin vakavasti.

Suomen puolelta keskusteluja käyneiden Holstin ja Cajanderin — presidentti Kallio oli nimittäin pidetty asiasta syrjässä — kuvatukseltaiselle suhtautumistavalle on osoitettavissa useitakin syitä. Eräs oleellisimpia oli se, että yhteydenotto tapahtui varsin poikkeuksellisella tavalla: diplomaattiprotokollan arvoasteikossa kovin alas sijoittuvan toisen lähetystösihteerin kautta. Vaikka Jartsev korostikin edustavansa nimenomaan neuvostohallitusta ja saaneensa erittäin laajat neuvotteluvaltuudet, suhtauduttiin niihin juuri hänen virka-asemansa vuoksi alun alkaen epäillen, etenkin kun vielä oltiin tietävinään hänen kuuluvan lähetystön henkilökuntaan Neuvostoliiton salaisen poliisin edustajana.

Toinen keskeinen syy oli aivan ilmeinen: suomalaiset eivät lainkaan käsittäneet, mihin vastapuoli pyrki ehdotuksillaan, ja minkä

merkityksen se antoi koko asialle, vaan päättelivät esitysten olevan vain uusi ilmaus siitä neuvostohallituksen levottomuudesta ja tyytymättömyydestä, mistä oli totuttu saamaan osoituksia aina silloin, kun suomalaisten oli uskottu sekaantuneen Neuvostoliiton vastaisiin suunnitelmiin. Tällä kertaa syytä epäiltiin olevan huomattavien suomalaisten ja saksalaisten sotilashenkilöiden vain muutaman viikon väliajoin suorittamat molemminpuoliset vierailut.

Holstin ja Cajanderin asennoitumiseen vaikutti epäilemättä myös se seikka, että Jartsevin esittämään sisältyi suomalaisille varsin vastenmielisiä asioita. Nimenomaan Neuvostoliiton sotilaallista apua koskeva tarjous herätti epäluuloja, ei vähiten sen vuoksi, että avun hyväksymisen katsottiin merkitsevän ajautumista liittosuhteeseen, josta Cajander oli vain muutamia viikkoja aikaisemmin pitämässään puheessa lausunut mm:

”Meillä ei ole varaa suurvaltaliittoutumiin... senkään vuoksi, ettei meillä voi olla pitkälti etukäteen selvyyttä siitä, millainen on maailmantilanne silloin, kun maailmanrauha ehkä rikkoutuu.”

Huhtikuun hedelmättömien keskustelujen jälkeen Jartseviin ei enää otettu yhteyttä. Se seikka, että Holsti katsoi tässä vaiheessa voivansa lähteä pitkälliselle ulkomaanmatkalle, osoittaa suomalaisten omaksuneen kesän kynnyksellä sen kannan, että asia oli katsottava jo selvitytyksi ja että Jartsevin oli tyytyminen aikaisemmin annettuihin vakuutuksiin.

Jartsevin lukuisat valitukset aikaisempien keskustelujen tuloksettomuudesta sekä ennen kaikkea Moskovasta saapuneet raportit Neuvostoliitossa yleisesti vahvistuvista käsityksistä, ettei Suomi tulisi puolustamaan puolueettomuuttaan Saksaa vastaan, saivat kuitenkin Cajanderin suostumaan vielä uuteen tapaamiseen, joka järjestettiin heinäkuun puolivälissä. Luonteeltaan se ei eronnut aikaisemmista. Uutta oli ainoastaan Jartsevin garantioiden vastikkeena lupaama takuu Suomen itsenäisyydelle.

Keskustelu osoitti entistä selvemmin, että kummankin osapuolen tavassa lähestyä maiden välisten suhteiden ongelmaa oli selvä periaatteellinen ero: suomalaiset olivat valmiit keskustelemaan joistakin erilliskysymyksistä; Jartsev puolestaan korosti toistuvasti, että kaiken edellytyksenä oli sopiminen pääperiaatteesta, ts siitä, ettei Suomi suosuisi Saksan tukikohdaksi; kaikki muu selviäisi sen jälkeen itsestään.

Tarkasteltaessa Cajanderin vastauksia Moskovon näkökulmasta, on todettava, etteivät ne ainakaan millään tavoin hälventäneet epäluuloja, vaan päinvastoin osoittivat, etteivät suomalaiset ymmärtäneet lainkaan tilanteen vakavuutta. Cajander torjui suomalaisille monista syistä vastenmielisen Neuvostoliiton avun todeten Suomen aikoneen tulla toimeen ilman tällaista tukea. Yhtä kaikki hän korosti, että olisi

vaikeata antaa etukäteen takeita siitä, että Suomi pystyisi sotaan joutuessaan todella kaikissa tilanteissa pitämään puoliaan. Kun Jartsev painotti monin tavoin Saksan taholta uhkaavaa vaaraa, Cajander todisteli naiivisti saksankielisten aikakausjulkaisujen tilauserimäärissä tapahtuneeseen voimakkaaseen laskuun viitaten Saksan vaikutuksen Suomessa päinvastoin vähentyneen ja kiinnitti sen sijaan huomiota itäiseen uhkaan todeten Suomen odottavan neutraliteettiaan puolustaessaan myös Neuvostoliiton kunnioittavan sen alueellista koskemattomuutta.

Kuinka kaukana osapuolten näkökannat todella olivat toisistaan, osoittaa parhaiten takuukysymyksen käsittely. Entistä linjaa seuraten Cajander omaksui sen kannan, että Jartsevin olisi tyydyttävä suullisesti annettuun selitykseen ja toisti tässä tarkoituksessa neuvostoliittolaisille tutun vakuutuksen, ettei Suomen hallitus tulisi sallimaan minikäänlaista maan puolueettomuuden tai alueellisen koskemattomuuden loukkausta. Jartsev puolestaan vaati johdonmukaisesti todellisia garantioja, millä hän myöhemmin — menetettyään hetkeksi malttinsa — paljasti tarkoittavansa jonkinlaista sopimusta. Itse sopimukseen pääseminen oli Jartsevistä tässä vaiheessa tärkeintä, muutoseikat vielä toisarvoisia. Niinpä hän ei millään tavoin kiiruhtanut sopimuksen kirjaamista ja korosti myös, että koko asia voitaisiin hoitaa aivan salaisesti.

Jartsevin pyynnöistä huolimatta sopimuksen solmimiseen suurin epäilyksin suhtautunut Cajander kieltäytyi lausumasta edes periaatteellista kantaansa asiasta ilmoittaen haluavansa neuvotella ensin valtioneuvoston muiden jäsenten kanssa. Keskusteluja lykättiin siis jälleen muutamalla viikolla. Kun ne käynnistyivät uudelleen elokuun alussa, Suomen edustaja oli vaihtunut: Jartsev sai nyt vastaansa valtiovaraministeri Väinö Tannerin, joka esitti pääministerin tällä välin muotoileman luonnoksen noottien vaihdolla aikaansaatavaksi sopimukseksi. Sen ytimenä oli vakuutus, joka itse asiassa sisälsi vain sen, mitä suomalaiset olivat toistuvasti vakuuttaneet koko keskusteluajan. Sen vastikkeena vaadittiin, että Neuvostoliitto sitoutuisi kunnioittamaan Suomen alueellista koskemattomuutta ja myöntymään Suomen hallituksen erittäin tärkeäksi kokemaan Ahvenanmaan jällevarustamiseen.

Jo Jartsevin aikaisemmin esittämän pohjalta oli selvää, että Suomen tarjous oli Moskovan kannalta epätydyttävä. Erityisen selvästi tämä kävi ilmi, kun Jartsev viikkoa myöhemmin välitti neuvostojohdon ensimmäisen konkreettisen ehdotuksen, joka pääkohdiltaan oli seuraava:

- 1) Ellei Suomen hallitus katso voivansa solmia salaista sotilaallista sopimusta, voi Neuvostoliitto tyytyä kirjalliseen sitoutumukseen,

jossa Suomi ilmoittaa olevansa valmis torjumaan Saksan mahdolliset hyökkäykset sekä siinä tarkoituksessa vastaanottamaan Neuvostoliitosta sotilaallista apua.

- 2) Neuvostoliitto voi suostua Ahvenanmaan linnoittamiseen, jos se saa ottaa siihen osaa aseistamalla sekä lähettämällä salaisen huomioitsijan seuraamaan työtä ja valvomaan linnoitusten vastaista käyttöä.
- 3) Vastikkeeksi Suomen on myönnettävä Neuvostoliitolle oikeus rakentaa Suursaarelle linnoitettu ilma- ja meripuolustusvarustus.
- 4) Näillä edellytyksillä Neuvostoliitto on valmis takaamaan Suomen ja ennen kaikkea sen merirajojen koskemattomuuden, tarvittaessa auttamaan sitä aseellisesti edullisilla ehdoilla sekä tarjoamaan sille erittäin edullisen kauppasopimuksen.

Tärkeintä oli siis estää Saksaa saamasta minkäänlaista jalansijaa Suomen alueella. Keinot näyttävät kuitenkin muuttuneen. Varsinaisen liittosuhteen sijasta pyrittiin nyt jonkinlaiseen "apua jos tarvitaan" -asetelmaan. Sotilaallinen avunantosopimus oli vaihtunut konkreettiseen turvallisuustakeisiin: merkitsivähän Suursaarta koskevat suunnitelmat Leningradin sisääntuloväylän turvaamista, samalla tavalla kuin Ahvenanmaa turvasi Suomenlahden suun. Enää ei puhuttu saksalaisarmeijojen kukistamisesta Suomen maaperällä, vaan päämääränä oli ilmeisestikin Kolmannen valtakunnan Suomen kautta tapahtuvan sivustahyökkäyksen ehkäiseminen jo merellä.

Itse asiassa Jartsevin ehdotus merkitsi Neuvostoliitolle kaksinkertaista turvarengasta. Ensinnäkin se olisi antanut punalaivastolle syyn ja oikeuden partioida Suomen merirajojen tuntumassa, ja toiseksi, jos saksalaiset kaikesta huolimatta olisivat onnistuneet murtautumaan läpi, olisi vastassa ollut neuvostoliittolaisilla aseilla varustettu ja tuettu Suomen armeija. Epäilemättä ensiksi mainittu etu koettiin verrattomasti tärkeämpänä, sillä tarjosihan se Neuvostoliitolle mahdollisuuden itse valvoa turvallisuuttaan Suomenkin suunnalla, etenkin kun Moskovassa ei liiemmästi luotettu sen paremmin suomalaisten halukkuuteen taistella saksalaisjoukkoja vastaan kuin Suomen kykyyn puolustaa puolueettomuuttaan. Juuri viimeksi mainitulla seikalla lienee ollut suurin vaikutus Jartsevin neuvottelutarjouksen muuttumiseen, etenkin kun Saksan vastustamisesta mahdollisesti saataville sitoumuksille ei näin ollen olisi voitu panna suurtakaan painoa.

Suomalaisille Jartsevin ensimmäinen tarjous, johon sisältyi jälleen pelottavaksi koettu Neuvostoliiton sotilaallinen apu, oli ikävä yllätys. Sen katsottiin merkitsevän Suomen suvereniteetin loukkausta ja olevan ristiriidassa noudatetun pohjoismaisen puolueettomuuspolitiikan kanssa. Jartseville elokuun lopulla annettu Cajanderin laatima vastaus olikin sitten kategorisen torjuva.

Vaikka Suomen vastaus kielteisyydessään olikin niin ehdoton, että sen voidaan katsoa itse asiassa torpedoineen keskustelujen jatkamismahdollisuudet, ei Jartsev luopunut. Hän jatkoi yhteydenpitoa ja keskusteluja eräiden vähemmän vaikutusvaltaisten suomalaisten kanssa. Heistä mainittakoon ainakin pääministerin sihteeri, kansanedustaja Arvo Inkilä, joka oli saanut jo keskustelujen aikaisemmassa vaiheessa keskeisen roolin.

Näissä syksyn kuluessa käydyissä keskusteluissa Jartsev painotti yhä korostetummin Suursaaren merkitystä. Sen kohtalosta sopiminen näyttää vähitellen muodostuneen Moskovan ensisijaiseksi tavoitteeksi. Sille oli tärkeätä, ettei Suursaari joutuisi Saksan käsiin tai edes vaikutuspiiriin, koska Leningradin asema kävisi silloin kestävämmäksi ja neuvostoalusten toiminta Suomenlahdella ja Itämerellä mahdottomaksi. Ratkaisuun pääsemiseksi Moskova oli valmis jopa uskomaan saaren linnoittamisen suomalaisille.

Myöhemmin syksyllä keskusteluja jatkettiin vielä kerran ulkoministeritasolla. Ne jäivät kuitenkin yhtä tuloksettomiksi kuin aikaisemmatkin. Tämä johtui lähinnä siitä, että Englannin, Ranskan, Saksan ja Italian solmima Tšekkoslovakian kohtalon ratkaissut Münchenin sopimus koettiin Neuvostoliiton aseman heikentymisenä, ja sen puolestaan katsottiin merkitsevän vastaavasti Suomen aseman vahvistumista. Näin ollen myönnytyksiin nähtiin entistä vähemmän aihetta.

Pian ulkoministeri Holstin marraskuussa 1938 tapahtuneen kuitumisen jälkeen suomalaiset kuitenkin suostuivat Jartsevin useasti toistamaan pyyntöön keskustelujen siirtämisestä Moskovaan. Tämä yllättävältä tuntuva käänne johtui kuitenkin puhtaasti kaupallisista syistä. Suomen kokonaisvienti oli voimakkaasti vähentynyt. Katseet suuntautuivat nyt ymmärrettävästi idänkauppaan, jossa viennin lisäämiseen näytti — kaupallisten asiantuntijoidenkin käsitysten mukaan — Münchenin luoman tilanteen vuoksi olevan mitä parhaimmat mahdollisuudet. Tältä pohjalta ei parin poliittisen neuvottelijan lähettämistä ilmeisestikään katsottu liian korkeaksi hinnaksi.

Moskovaan matkustivat ulkoministeriön vt kansliapäällikkö Urho Toivola ja poliittisen osaston vt päällikkö Aaro Pakaslahti. Käydyt keskustelut muodostuivat todelliseksi molemminpuolisten kohtalokkaiden väärinkäsitysten sarjaksi. Keskusteluja Neuvostoliiton puolelta käynyt NKP:n politybyroon jäsen Anastas Mikojan uskoi tyytyväisenä suomalaisten suostuneen tiettyihin poliittisiin myönnytyksiin kauppaneuvottelujen aloittamisen ehtona. Suomalaiset sen sijaan katsoivat keskusteluissa päästyn yksimielisyyteen siitä, että kauppaneuvotteluihin voitaisiin ryhtyä ilman edeltävää tai samanaikaista poliittisten kysymysten selvittelyä.

Väärinkäsityksiä näyttää aiheuttaneen nimenomaan se seikka, ettei

asioista puhuttu niiden oikeilla nimillä. Niinpä Toivola ja Pakaslahti korostivatkin Suomeen palattuaan mm, ettei Mikojan ollut puuttunut sanallakaan sen paremmin sotilasliittoaikutukseen kuin garantioihin-kaan. Tällainen käsitys esitettiin siitä huolimatta, että suomalaistenkin oli täytynyt huomata Mikojanin ohjaaman keskustelun kierrelleen jatkuvasti takuukysymyksen ympärillä.

Näiden väärinkäsitysten johdosta mieliala Helsingissä oli optimistinen. Hallituksessa ryhdyttiin kiireellisesti valmistautumaan kauppaneuvotteluihin. Ne saivat myös uudeksi ulkoministeriksi nimitetyn Eljas Erkon siunauksen. Samaan aikaan hän kuitenkin Jartsevosketuksen aikaisemmista vaiheista tietämättömänä katkaisi keskustelut diplomaattisten muutoseikkojen perusteella. Hän ilmoitti, että mikäli Neuvostoliitolla olisi jotakin tärkeätä neuvoteltavaa, olisi asia hoidettava normaaleja diplomatian muotoja noudattaen Suomen ulkoministerin kautta ja Neuvostoliiton Helsingin-lähettilään välityksellä.

Talvisodan taustaa edellä valaistessani olen viipynyt vuoden 1938 Jartsev-keskusteluissa pitkään, jonkun mielestä kenties liiankin pitkään, ja sivuuttanut kokonaan tähän asti tärkeänä koetun vuoden 1939. Mielestäni tämä on ollut kuitenkin perusteltua, sillä katson Suomen kohtalon ratkenneen suurelta osin jo vuonna 1938. Neuvottelujen toisessa vaiheessa keväällä 1939, kun suurlähettiläs Boris Stein saapui jatkamaan Jartsevin tehtävää, oli Suomen asema jo kokonaan toinen. Prahan valtausta seurannut käänne Euroopan tilanteessa antoi Moskovalle mahdollisuuden toimia Euroopan kohtalon vaa'an kielenä. Oli tultu tilanteeseen, jossa Saksa ei enää voinut jatkaa laajentumistaan eivätkä länsivallat estää sen laajentumisen jatkumista itäisessä Keski-Euroopassa ilman Neuvostoliiton kanssa tehtävää sopimusta. Kummankin osapuolen kilpaillessa Moskovan suosiosta neuvostohallitus saattoi asettaa tälle sopimukselle haluamansa hinnan: mahdollisuuden uusiin ja ajanmukaisiin turvallisuusjärjestelyihin Saksan ja Neuvostoliiton välivyöhykkeellä. Kun Neuvostoliiton turvallisuusongelman ratkaisulle näin oli löytynyt aivan uusi ja paljon lupaavammalta tuntuva tie, oli selvää, ettei Moskovalla ollut enää mitään aihetta kosiskella Suomea. Perustellusti voidaankin väittää, että Suomi oli menettänyt puhevaltansa suhteissaan Neuvostoliittoon viimeistään tehtävässään epäonnistuneen Steinin matkustaessa Helsingistä huhtikuun alussa 1939. Syksyn Moskovan-neuvotteluissa Suomella oli enää jäljellä tinkimisen, myöntymisen ja vaatimusten torjumisen vaihtoehdot. Tinkiminen ei onnistunut, myönnytysten tielle ei uskallettu lähteä. Kolmannen vaihtoehdon valitseminen osoitti kiistämättä rohkeutta, mutta tuskin ulkopoliittista taitavuutta.

Jos lopuksi vielä palaamme alussa esitettyyn kysymykseen talvisodan välttämisestä, voidaan keskeisiksi korostamistani Jartsev-

neuvotteluista vetää esiin seuraavia päälinjoja.

Neuvostoliitto pyrki huhtikuussa 1938 alkaneen ja joulukuussa katkenneen keskustelukosketuksen aikana todella vakavasti Suomen-sivustan varmistamiseen. Se pelkäsi — kuten lähes koko 1930-luvun ajan — että Saksa saisi Suomesta tukialueen hyökkäykselleen Neuvostoliittoon. Sitä paitsi neuvostojohdon mielestä oli olemassa vaara, että Suomessa tapahtuisi vallansiirto, joka veisi sen ulkopoliittikan Saksan valvontaan, jolloin lopputulos olisi sama. Tämän estämiseksi se oli valmis tarjoamaan myönnytyksiä ja etsimään ratkaisuvaihtoehtoja. Suomi hylkäsi kuitenkin lähes kaikki ehdotukset.

Suomen puolelta keskustelukosketusta leimasi joustamaton ja soviteluihin taipumaton torjuva asenne sekä lähes passiivisuudeksi luonnehdittava aloiteköyhyys. Annettuja selityksiä pidettiin riittävinä ja Neuvostoliiton turvallisuusintressien tyydyttämisen uskottiin olevan kiinni vain tarjotun puolueettomuusvakuutuksen muutoseikoista. Näin tehtiin, vaikka Jartsev korosti, ettei Moskova antanut Suomen esittämälle enempää arvoa kuin joillekin lehtikirjoituksille. Neuvostoliiton väitteet siitä, että Saksa ei tulisi kysymään lupaa Suomen alueen käyttämiseen, vaan tekisi sen halutessaan vaikka väkivalloin, torjuttiin selityksin, ettei kukaan suomalainen pitänyt edes mahdollisena noudattaa sellaista politiikkaa, joka tekisi maasta Saksan ja Neuvostoliiton välisen taistelutantereen. Tällainen itsekeskeinen todistelu johtui epäilemättä siitä, ettei Saksan ilmeisestikään uskottu ryhtyvän Jartsevin ennustamiin toimenpiteisiin. Samoin vedottiin toistuvasti Suomen tahtoon puolustaa puolueettomuuttaan, mutta jätettiin kokonaan huomiotta se yhä uudelleen ja uudelleen korostettu näkökohta, ettei Moskova luottanut Suomen kykyyn suoriutua tästä tehtävästä Saksaa vastaan. Missään vaiheessa suomalaiset eivät näytä vedonneen tässä yhteydessä esim. perushankintoihin. Päinvastoin Cajander tunnusti Jartseville, että olisi vaikea antaa etukäteen takeet siitä, että Suomi pystyisi todella kaikissa tilanteissa pitämään puoliaan. Kun samanaikaisesti kuitenkin kieltäydettiin avusta, jota Neuvostoliitto tarjosi Saksan torjumiseksi, herätti tämä Moskovassa luonnollisesti epäluuloja ja pahaa verta.

Tarjotun avun katsottiin olevan ristiriidassa Suomen pohjoismaisen puolueettomuuslinjan kanssa. Sitä paitsi Moskovan vilpittömyyteen ei luotettu, vaan sen epäiltiin pyrkivän turvallisuutensa parantamisen varjolla poliittisiin ja Suomen suvereniteettia vaarantaviin päämääriin. Eräs selitys tähän on se, ettei Suomessa ilmeisestikään ymmärretty, että Neuvostoliitto katsoi turvallisuutensa intressipiirin ulottuvan laajemmalle kuin maiden välinen valtakunnanraja edellytti. Tähän ei kiinnitetty riittävää huomiota, vaikka Jartsev pelkistikin Neuvostoliiton silloisen Suomen-politiikan ydinajatuksen toteamukseksi-

si: puna-armeija ei jää odottamaan saksalaisten saapumista Raja-joelle.

Eräs keskustelujen aikana suomalaisten asennoitumiseen olennaisesti vaikuttanut seikka oli oikeudellisten näkökohtien merkityksen painottaminen. Suomalaiset uskoivat vielä vahvasti kansainvälisiin sopimuksiin ja sitoumuksiin ja edellyttivät niiden ehdotonta noudattamista huomaamatta lainkaan, että sopimusten aikakausi oli kulunut jo ohi ja että määräävinä olivat nyt suurvaltaedut. Toinen havaittavissa oleva piirre on se, että keskusteluja ei yleensä yhdistetty Euroopan poliittiseen kehitykseen eikä sen vaikutuksia osattu eräitä poikkeuksia lukuunottamatta kytkeä Neuvostoliiton politiikkaan. Sannottu pätee myös Neuvostoliiton sisäisistä muutoksista ja neuvostopoliitiikan muuttumisesta saatuihin tietoihin, tosin sillä varauksella, että käsitykset itäisen naapurin heikentymisestä näyttävät saaneen suomalaiset suhtautumaan Jartsevin esityksiin tavalla, jota voidaan luonnehtia jopa välinpitämättömyydeksi.

Voidaan sanoa, että Jartsev-keskusteluissa korostui Suomen idänpolitiikan yleinen linja. Suomen hallitus teki kieltämättä joitakin yrityksiä idänsuhteiden parantamiseksi. Toisaalta sille aivan ilmeisesti riitti se, että voitiin estää Suomen ja Neuvostoliiton välisen jännityksen purkautuminen. Sen pitemmälle menevään lähentymiseen ei osoitettu halukkuutta eikä nähty tarvetta. Sen sijaan, että olisi pyritty varmistamaan turvallisuus luonnollisimmalta tuntuvalla tavalla, hälvettämällä Neuvostoliiton epäluulot, Suomi tyytyi siihen, että suhteet oli saatu palautetuksi muodollisen korrektille tasolle, ja pyrki varmistamaan turvallisuutensa suurvaltanaapurin varalta kiertoteitse ts etsimällä länsivalloista ja Skandinavian maista tukea Neuvostoliittoa vastaan. Kärjistäen voidaankin väittää Suomen idänpolitiikan olleen suurelta osin politiikkaa lännessä.